

РОЗДІЛ 4

КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 811.111'42(045)

ФРЕЙМ ЯК КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНА УНІВЕРСАЛІЯ В СПОРІДНЕНИХ МОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ ФРЕЙМУ “СУЧАСНА ЖІНКА”)

Балабан О.О., к. філол. н., доцент, докторант,
доцент кафедри загального мовознавства і германістики
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

У статті досліджено фрейм як когнітивно-семантичну універсалію у споріднених мовах і зроблено це на матеріалі фрейму “сучасна жінка” в англійській, російській та українській мовах. Визначено тематичний склад цього концепту враховуючи слоти, що концептуалізують відповідне поняття: краса, мода, любов і секс, робота та життя, спосіб життя, новини та політика, кар’єра, психологія та взаємодношення.

Ключові слова: фрейм, сучасна жінка, тематичний складник, слоти, когнітивно-семантична універсалія.

В статье исследовано фрейм как когнитивно-семантическую универсалию в родственных языках и осуществлено на материале фрейма «современная женщина» в английском, русском и украинском языках. Определено тематическую составляющую этого фрейма учитывая классификационные признаки, которые концептуализируют соответствующее понятие: красота, мода, любовь и секс, работа и жизнь, образ жизни, новости и политика, карьера, психология и взаимоотношения.

Ключевые слова: фрейм, современная женщина, тематическая составляющая, слоты, когнитивно-семантическая универсалия.

Balaban O.O. FRAME AS COGNITIVE-SEMANTIC UNIVERSALS IN RELATED LANGUAGES (ON THE MATERIAL OF THE FRAME "MODERN WOMAN")

The article presents the research of the frame as a cognitive and semantic universal in related languages and it is done on the basis of the frame “a modern woman” in English, Russian and Ukrainian. There defined a thematic components or slots of the frame including classifying features which conceptualize the corresponding notion: beauty, fashion, love and sex, work and life, lifestyle, news and politics, career, psychology and relationships.

Key words: frame, a modern woman, thematic component, slots, cognitive and semantic universal.

Одним із напрямів вивчення процесів концептуалізації людського досвіду мовними засобами в середині ХХ ст. була фреймова семантика (Ch.J. Fillmore [11]; M. Minsky [13] та ін.). І хоча фреймова семантика використовувалась спочатку для граматичного опису мови, згодом вона стала функціонувати як засіб характеристики принципів побудови нових слів і речень. Загалом фреймові концепції дозволяють моделювати свідомість і одержувати інформацію про світ.

Метою статті є опис фрейму як когнітивно-семантичної універсалії у споріднених мовах. Досягнення загальної мети передбачало виконання таких завдань: 1) розглянути фрейм як одну з основних одиниць оперативної пам’яті людини та когнітивно-семантичну універсалію в споріднених мовах; 2) проаналізувати тематичну структуру фрейму “сучасна жінка” в таких мовах, як англійська, українська, російська.

Упровадження терміна фрейм до загального концептуального апарату на початку 70-х рр. ХХ ст. належить М. Мінському. Фрейм (з англ. “рамка”) дослідник визначає як сформовані у певний спосіб інформаційні дані, які відтворюють набуті досвідом знання про певну стереотипну ситуацію, що сприймається досить узагальнено, оскільки може позначати

дію, образ, розповідь тощо. Графічно фрейм вчений пропонує представити багаторівневою мережею, яка складається з вузлів і зв’язків між ними. Верхні, суперординаційні вузли мережі чітко визначені, оскільки сформовані поняттями зміст яких завжди відповідає ситуації, яку цей фрейм представляє. Нижче цих вузлів, на субординаційних рівнях, розташовані термінальні вузли – облігаторні компоненти вербалізація яких залежить від мовленнєвої ситуації [7].

Психологи розглядають фрейм як фіксовану систему параметрів, що описують той чи той об’єкт або подію [8, с. 645]. Соціологи вживають цей термін посилаючись на концепцію Е. Гоффмана (пов’язану з теорією Г. Бейтсона), згідно з якою “фрейм – ” аналітична основа, підпора, за допомогою яких людина усвідомлює свій досвід [3, с. 186]. Серед піонерів-лінгвістів, який використали цей термін, був Ч. Філлмор [10, с. 55], який інтерпретував концепцію М. Мінського у межах генеративної граматики та граматики відмінка з метою визначення семантичних ролей компонентів ситуації, що моделюються в свідомості мовця. Поняття “фрейм” у цьому аспекті дорівнюється за своїм змістом до поняття “відмінкова рамка”, тобто системи вибору мовних засобів, пов’язаних із прототипом сцени (або

типової ситуації). У подальших дослідженнях лінгвіст визначає фрейм як “особливі уніфіковані структури, або схематизації досвіду” [10, с. 53]. Завершується еволюція уявлень Ч. Філлмора про фрейм ототожненням із когнітивними структурами, знання яких асоційоване з концептами, представленими словами [12, с. 314]. Фрейм також постає як модель прототипного значення лексичної одиниці, завдяки якій ідентифікується закладена в семантику знака інформація про світ [12].

Спроба узагальнити все розмаїття трактувань терміна фрейм у лінгвістиці дозволила представити такі його тлумачення: 1) фрейм як система вибору його мовних засобів – граматичних правил, лексичних одиниць, мовних категорій, – пов’язаних із прототипом сцени (Ч. Філлмор); 2) фрейм – сукупність стандартизованих дійсних і потенційних знань про явища, що мають складну багатоконпонентну структуру, цілісне уявлення про багаторівневий концепт (З.Д. Попова, Й.А. Стернін, А.П. Бабушкін); 3) фрейм – когнітивна модель, що репрезентує знання й оцінки, пов’язані з конкретними, часто повторюваними ситуаціями (Ф. Унгерер, Х.-Й. Шмідт); 4) фрейм як одиниця знань, організована навколо концепту, що містить відомості про суттєве, типове та можливе для цього концепту в межах певної культури (Т.А. Ван Дейк, Р. Богранд, В. Дреслер).

Однак, незважаючи на численні визначення фрейму, його характерні ознаки виокремлюються залежно від мети та завдань дослідження, а основна ознака, як уже зазначалось, організаторська, що дозволяє моделювати мисленнєві процеси і виявляти когнітивні структури.

Найбільш продуктивним, для нашого дослідження, можна вважати розуміння фрейму, надане Я.В. Бистровим як типової когнітивної структури, певним чином структурована інформація, яка зберігається в пам’яті й забезпечує нежире зорове сприйняття, а певне мисленнєве уявлення стереотипної ситуації [1].

Проаналізувавши праці когнітологів, присвячених вивченню природи фрейму як самостійної когнітивної структури, О.О. Коляденко [6] наголошує на таких його специфічних рисах:

1. Фрейм – структура репрезентації досвідного знання людини, яка пов’язує ментальну сферу з мовною. На відміну від інших типів когнітивних одиниць (наприклад, образу), фрейм є змістовим каркасом майбутнього висловлювання (Ч. Філлмор, Дж. Андор та ін.). За допомогою фрейму відбувається перехід об’ємної ментальної одиниці в лінійну вербальну структуру. Зворотній процес спостерігається в ході декодування інформації, коли мовна структура проходить крізь утворений реципієнтом фрейм, розгортається і викликає в його свідомості відповідні образи і поняття.

2. Фрейм – структура репрезентації знань у формі схеми референтної ситуації, яка становить набір зумовлених нею ознак. Саме набір специфічних ознак відповідає за ідентифікацію кожної конкретної ситуації або денотата в свідомості людини, закріплює досвід відбиття

відрізку дійсності через співвіднесення його з одиницею мовного тезаурусу.

3. Фрейм – репрезентація знань про типову ситуацію, яку формально можна представити через фіксований набір зумовлених нею змістових компонентів (вузлів, або слотів) та відношень між ними, причому верхні рівні фрейму завжди відповідають зафіксованій у свідомості ситуації, а нижні містять термінали, що можуть заповнюватися через поглиблення інформації про ситуацію, образного уявлення про неї. Один і той самий вузол може бути компонентом різних фреймів, які поєднуючись, утворюють розгалужену між фреймову мережу [6, с. 140-141].

Типологія фреймів у когнітивній лінгвістиці також відзначилась своїм розмаїттям. Типи фреймів когнітивісти виділяють:

1) за походженням: а) первинні, що відповідають первинним схемам сприйняття та інтерпретації подій; вони дозволяють локалізувати, сприймати, визначити безмежну кількість подій та давати їм найменування; б) вторинні, такі, що трансформують діяльність, усвідомлену в термінах первинної системи фреймів [3];

2) відповідно до концептуального наповнення фреймів: а) статичний фрейм – структура, що містить знання про певний стан речей; б) динамічний (сценарій/скрипт) фрейм – структура, яка представляє процедурні знання про перебіг подій [5].

3) за принципом репрезентації знань: а) статичний фрейм є “пакетом”, “ланкою” схематизованого досвіду людини; б) динамічний фрейм відбиває категорійний досвід людини в процесі мовленнєвої діяльності як змістовий каркас її дискурсивної діяльності [5, с. 22];

4) за типом інформації, яку репрезентує фрейм: когнітивно-семантичний, такий, що відбиває специфічні структури мислення; культурний, такий що застосовують для представлення інформації про особливі елементи культури [10];

5) за ієрархічною організацією: а) прості/базові фрейми, які демонструють найзагальніші принципи категоризації вербалізованої інформації [4, с. 83], зокрема предметний (та сама сутність містить характеристику своїх кількісних, буттєвих, локативних і темпоральних параметрів); акціональний (у центрі уваги цього типу фрейму перебуває взаємодія одного предмета з іншими, які наділяються відповідно до характеру взаємодії семантичними ролями: агенс, інструмент, пацієнт, адресат, мета, причина, наслідок, результат, бенефіціант та ін.); посесивний (цей тип фрейму демонструє міжпросторовий зв’язок; таксономічний (презентує відношення категоризації, в межах яких виділяють родо-видові та рольові відношення); компаративний (об’єднує сутності на основі їхньої тотожності або подібності) [4, с. 83-84]; б) складні фрейми/комплексні фрейми/між фреймові мережі/макрофрейми – когнітивні структури, утворені внаслідок інтеграції кількох базових фреймів.

Родоначальник фреймової організації знань М. Мінський [7] виокремлює такі типи когнітивних фреймів:

– поверхневі синтаксичні фрейми, які представлені дієслівними та іменниковими структурами;

– поверхневі семантичні фрейми, що в порядковують значення слів, визначають учасників ситуації, а також інструменти, цілі, стратегії, результати та побічні ефекти їх дій;

– тематичні фрейми, або сценарії, які стосуються певних тем, видів діяльності, опису осіб та обставинки, а також глобальних проблем та стратегій, які пов'язані з темою;

– нарративні фрейми (скелет типової розповіді, пояснення, конвенції, які пов'язані з фокусом оповіді, персонажами, сюжетними формами, розвитком дій тощо і призначені допомогти слухачеві в конструюванні конкретного тематичного фрейму).

У нашому дослідженні ми вирішили спробувати побудувати фрейм “сучасна жінка” на базі тематичних рамок, що представлені в таких всесвітньо відомих жіночих глянцевих виданнях як *“Cosmopolitan”*, *“Elle”*, *“Vogue”* за 2017–2018 рр., що видаються різними мовами (у тому числі і тими, що ми досліджуємо: англійська, російська, українська) і містять спільну тематику матеріалів. На нашу думку, це пояснюється глобалізаційними процесами у світі, які об'єднують жінок з різних країн під егідою існуючих тенденцій, сенсацій чи соціальних дискурсів, а також спільністю жіночих інтересів, що залишаються більш-менш стабільними протягом усього часу існування та розвитку жіночої преси.

Так, на думку науковців, основні сюжети жіночого журналу стосуються догляду за собою, догляду за будинком, сімейного устрою, подорожей, кар'єри і формування певного способу життя, що характеризується підпорядкованістю тимчасовим циклам (тиждень поділений на будні та вихідні, у році є ще свята і час відпустки тощо). Цими циклами визначається заняття і спосіб життя сучасної жінки. У рекламі журналу *“Cosmopolitan”* у трьох словах “кар'єра”, “краса” і “кавалери” визначена концепція всіх глянцевих журналів [9].

Доволі традиційними темами всіх глянців є мода, краса, догляд за зовнішністю, психологія і проблеми взаємовідношень, робота та життя. Наприклад, таку рубрикацію ми зустрічаємо у вищезгаданих глянцевих *“Cosmopolitan”*, *“Elle”*, *“Vogue”*. Для подібних рубрик примітним є заголовок, який одразу впадає в очі і відсилає читача до тієї чи іншої теми. Наприклад, заголовки до теми “Краса”, яка присутня у типовому журналі: *“This Is What Lipstick Inspired by Your Zodiac Sign Looks Like”*, *“Level Up: 10 Tempting Drugstore Beauty Items That Only Look Expensive”* [Cosmopolitan], *“11 Beauty Looks We Loved At The SAG Awards 2018”*, *“Read My Lips: Creating The Perfect Red Lip With Violette”* [Vogue]; *“20 Glitter Nail Designs for a Sparkly, Shiny, Shimmery Manicure”*, *“13 Romantic Hairstyles to Wear on Valentine's Day”* [Elle]; *«Густые и блестящие: в чем польза кератина для волос»*; *«Умереть от красоты: 6 жутких косметических средств, котрими пользовались раньше»*; *«6 вредных привычек для кожи, которые нужно бросить к 30 годам»* [Cosmopolitan]; *«5 продуктов, которые не стоят есть натошак»*; *«Как заботить-*

ся о коже губ летом?», *«Топ-5 продуктов, которые нельзя есть после тренировки»* [Elle].

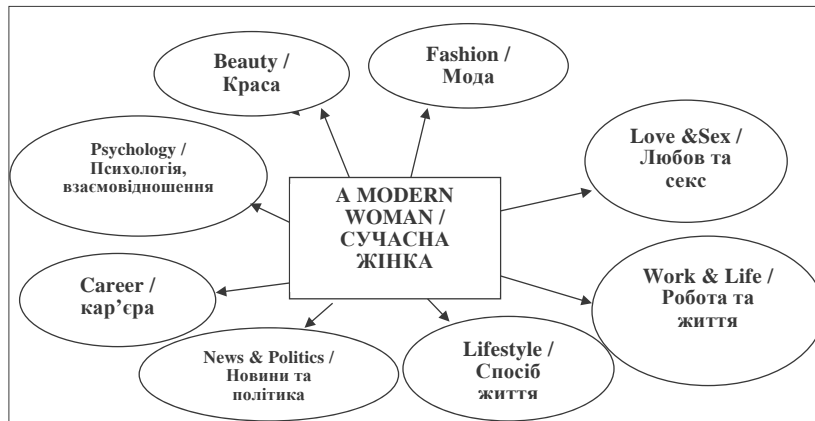
Тема “Мода” також відрізняється лексикою, характерною для фешен-індустрії: *“10 Pairs of White Sneakers That Go With Everything”*, *“10 Camel Coats That Will Never Go Out of Style”*, *“The Shoes You Won't Regret Investing In”*, *“30 Party Shoes That Are as Comfortable as Heels Can Get”* [Elle]; *«Стали известны победители конкурса дизайнеров одежды “Погляд у майбутнє”»*; *«Відкриття H&M у Києві: деталі очікуваної події»*, *«30 вещей, которые должны быть в гардеробе к 30 годам»* [Cosmopolitan]; *«Названі переможці Всеукраїнського конкурсу молодих дизайнерів “Погляд у майбутнє”»*; *«15 модных советов от Джорджио Армани»*, *«Пляжный сезон: какие купальники выбирают для отпуска модели?»* [Elle].

Проте XXI ст. диктує свої соціальні ролі і сьогодні ми маємо змогу спостерігати не лише за жінкою у її традиційному вимірі сім'ї та домашнього господарства, але і як активного гравця у побудові своєї кар'єри; особистості, яка переймається політичними та громадськими питаннями і скандалами. Сьогодні сутність жіночого питання у країнах Заходу та США можна охарактеризувати як реалізація на робочому місці, активна соціальна позиція тощо. Серед трьох обраних для дослідження журналів рубрику, присвячену материнству та сім'ї, ми зустріли лише у журналі *“Cosmopolitan”*: *“10 Things New Moms Want You to Know”*, *“An Open Letter to My Wife After the Birth of Our Son”*, *“10 Things Returning to Work Want You to Know”*. Натомість *“Elle”* та *“Cosmopolitan”* широко висвітлюють тему «Кохання, секс і бойфренд»: *“Ask E. Jean: How to Do I End My Obsession With My Ex?”* [Elle], а от *“Vogue”* зовсім уникає таких рубрик, спеціалізуючись на моді, красі та догляді за собою.

Активні позиції серед різноманіття матеріалів займають ті, що присвячені політиці. Необхідно звернути увагу, що жіночий журнал висвітлює лише ті політичні аспекти та новини, що стосуються місця жінки у суспільстві, соціальної активності з приводу цього питання, різноманітних акцій протесту тощо. Інтернет-версію журналу *“Elle”* надає 2213 посилань на статті під ключовим словосполченням *“Women in politics”* [Elle] та 2253 під словосполченням *“Women in business”* [Elle]. *“Vogue”* та *“Cosmopolitan”* також активно підтримують громадські ініціативи щодо захисту жінки у суспільстві та боротьби за її права: *“All the best celebrity Instagrams from the 2018 Women's March”* [Cosmopolitan], *“The Role of Protest In 2018: Six Women Weigh In”* [Vogue].

Виходячи із тематичного наповнення жіночих глянцевих журналів, вважаємо, що 8 визначених основних блоків і є тими основними слотами, які складають поняттєву структуру концептуального фрейму “сучасна жінка” в досліджуємих мовах. Схематично їх можна представити так:

Таким чином, підсумуємо, що аналіз виявлених слотів, що репрезентують концептуальний фрейм “сучасна жінка”, дозволив виявити параметри і семантичні ознаки, що вербалізують уявлення про сучасну жінку в XXI ст. Сам фрейм вважаємо когнітивно-се-

мантичною універсалиєю (тобто універсальною категорією мислення), а подальші описи інших фреймів, концептів у різних мовах тільки посилять висновок про універсальність засобів репрезентації знань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бистров Я.В. Ангомовний біографічний наратив у вимірах когнітивної лінгвістики і синергетики: монографія. К.; Івано-Франківськ: видавець Кушнір Г.М., 2016. 320 с.
2. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: курс лекций: учебное пособие. Тамбов: изд-во ТГУ, 2000. 124 с.
3. Гофман И. Анализ фреймов: эссе об организации повседневного опыта. М.: Ин-т социологии РАН, 2004. 275 с.
4. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ языка: фреймовые сети // Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства. 2004. № 9: Проблеми прикладної лінгвістики. С. 81–92.
5. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов // Вісник Черкаського ун-ту. Серія: Філологічні науки. Черкаси, 1999. Вип. 11. С. 3–20.
6. Коляденко О.О. Термін фрейм у лінгвістиці // Термінологічний вісник. 2013/ Вип. 2(1). С. 139–144.
7. Минский М. Фреймы для представления знаний. М.: Энергия, 1979. 151 с.
8. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд): навч. посіб. К.: Фітосоціоцентр, 1999. 148 с.
9. Слепцова А., Ромаха О.В. Глянцевый журнал как жанр современной массовой культуры, 2009 <https://cyberleninka.ru/.../glyantsevyy-zhurnal-kak-zhanr-sovremennoy-massovoy-ku...>
10. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания // Новое в зарубежной лингвистике. М., 1988. Вып. 28. С. 52–92.
11. Fillmore Ch. Frame semantics // The Linguistic Society of Korea (ed.) Linguistics in the Modern Calm. Seoul: Hanshin Publishing Co., 1982. P. 11–137.
12. Fillmore Ch. J., Baker C.A. Frames Approach to Semantic Analysis // The Oxford Handbook of Linguistic Analysis / B. Heine, H. Narrod (Eds.). Oxford: Oxford University Press, 2010. P. 313–340.
13. Minsky M. A Framework for Representing Knowledge // Frame Conceptions and Text Understanding / [M. Minsky, D. Metzger eds.]. New York: de Gruyter, 1979. P. 1–25.